

GRAMMATICA

HET GEBRUIK IN DE MODERNE TALEN

EN HET KLASSIEKE LATIJN

Inleiding

Op de basisschool heb je vast wel zinnen ontleed en woorden benoemd. Misschien heb je je wel eens afgevraagd waarom je dat moest leren.

Nu je op de middelbare school zit, zal je merken dat het handig is om zinnen te ontleden en woorden te benoemen. Bij het leren van een vreemde taal is het ontleden en benoemen namelijk een handig hulpmiddel om geen gekke of verkeerde zinnen te maken.

Als je iemand hoort zeggen: “Ik heb die meisje die boek gegeven,” dan hoor je meteen dat die persoon niet goed Nederlands spreekt. Immers voor ‘meisje’ en ‘boek’ hoort niet ‘die,’ maar ‘dat’.

In het Duits kun je met dat soort woorden nog veel meer fouten maken. Afhankelijk van de functie van het woord ‘Mädchen’ (meisje) in de zin, moet er *das*, *des*, of *dem* voor het woord gezet worden. De functie van het woord vinden we door de zin te ontleden.

In dit boekje leggen we uit hoe je zinnen ontleedt en hoe je woorden benoemt. Zorg dat je dit boekje altijd bij je hebt in de les, of bij het maken en leren van je huiswerk, want dan kun je bij twijfel altijd opzoeken hoe het ook alweer zat met die zinsdelen en woordsoorten.

1 Zinsdelen ('(redekundig) ontleden')

In iedere taal wordt een zin opgebouwd uit bouwstenen, zinsdelen, die een bepaalde functie hebben in die zin. Dat geldt voor Nederlands en Engels, maar dus ook voor Duits, Frans en Latijn. Hoe die bouwstenen er in de verschillende talen uitzien, verschilt natuurlijk wel. In dit boekje willen we jullie kennis laten maken met de belangrijkste van deze bouwstenen, die we in de grammatica *zinsdelen* noemen. Het opzoeken van deze zinsdelen noemen we *ontleden*.

De stappen om te ontleden

Om zinnen te ontleden kun je in alle talen deze vaste aanpak gebruiken.

1. Zoek de persoonsvorm (**pv**) door de **zin van tijd te veranderen**:
het werkwoord dat verandert, is de persoonsvorm.
2. Zoek het onderwerp (**ow**). Stel de vraag: **Wie (Wat) + persoonsvorm?**
Het antwoord op die vraag is het onderwerp.
3. Noteer het gezegde (**gez**). Het gezegde bestaat uit de **persoonsvorm plus alle andere werkwoorden uit de zin**, soms aangevuld met **te** of **aan het**.
Let op: losse stukje van splitsbare werkwoorden horen ook bij het gezegde.
Bijvoorbeeld: loopt ...weg, kijken... uit.
4. Zoek het lijdend voorwerp (**lv**). Stel de vraag: **Wat (Wie) + gezegde + onderwerp?**
Het antwoord op die vraag is het lijdend voorwerp.
5. Zoek het meewerkend voorwerp (**mv**). stel de vraag:
Aan (Voor) wie + gezegde + onderwerp + lijdend voorwerp?
Het antwoord op die vraag is het meewerkend voorwerp.
6. Ga na of er nog **zinsdelen overblijven**. Al die zinsdelen noem je bijwoordelijke bepaling (**bwb**). Bijwoordelijke bepalingen geven antwoord op vragen als: waar, wanneer, hoe, waarom, waardoor, waarover, waarheen enzovoort. Ook deze vraagwoorden zelf en woorden als 'misschien', 'zeker', 'niet', 'wel', 'ongetwijfeld', 'vermoedelijk' en 'waarschijnlijk' zijn bijwoordelijke bepalingen. Hier horen dus ook alle bijwoorden bij, zie pagina 16.

Let op: bijna alle zinnen hebben een onderwerp en een gezegde. Lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp en bijwoordelijke bepaling(en) komen niet in alle zinnen voor.

Let op: vaak staan er **méér bijwoordelijke bepalingen in één zin.**

Nederlands:

De talendocenten willen jullie aan het begin van het jaar een overzicht van de grammatica geven.

1. **persoonsvorm:** willen (verandert in 'wilden' als je de tijd aanpast)
2. **onderwerp:** de talendocenten (wie willen?)
3. **gezegde:** willen geven (persoonsvorm + andere werkwoorden)
4. **lijdend voorwerp:** een overzicht van de grammatica (wie/wat willen de talendocenten geven?)
5. **meewerkend voorwerp:** jullie (aan/voor wie/wat willen de talendocenten een overzicht van de grammatica geven?)
6. **bijwoordelijke bepaling:** aan het begin van het jaar (overig materiaal, geeft hier antwoord op de vraag 'wanneer?')

Engels:

Example: Jane has given some books to the kids yesterday.

1. **persoonsvorm:** has (has verandert in 'had' als je de tijd aanpast)
2. **onderwerp:** Jane (wie has?)
3. **gezegde:** has given (persoonsvorm + andere werkwoorden)
4. **lijdend voorwerp:** **some books** (wie/wat has Jane given?)
5. **meewerkend voorwerp:** to the kids (aan/voor wie/wat has Jane given some books?)
6. **bijwoordelijke bepaling:** Yesterday (overig materiaal, geeft hier antwoord op de vraag 'wanneer?')

Frans:

Aan de zinsvolgorde kun je (meestal) goed zien welke functie een woord heeft, omdat die volgorde vast staat, nl: onderwerp – gezegde (+ eventuele ontkenningen) – lijdend voorwerp – meewerkend voorwerp. Bijwoordelijke bepalingen staan of vooraan of achteraan de zin.

Bijvoorbeeld:

Morgen geef ik een cadeau aan mijn zus.

Demain je donne un cadeau à ma soeur.

Duits:

Voorbeeld: Mijn vriend heeft mij gisteren de oude fiets van zijn vader geschonken.

1. **persoonsvorm:** heeft (verandert in 'had' als je de tijd aanpast)
2. **onderwerp:** mijn vriend (wie heeft?)
3. **gezegde:** heeft geschonken (persoonsvorm + andere werkwoorden)
4. **lijdend voorwerp:** de oude fiets van zijn vader (wie/wat heeft mijn vriend geschonken?)
5. **meewerkend voorwerp:** mij (aan/voor wie/wat heeft mijn vriend de oude fiets van zijn vader geschonken?)
6. **bijwoordelijke bepaling:** gisteren (overig materiaal, geeft hier antwoord op de vraag 'wanneer?')

Naamvallen:

In het Duits hebben we te maken met naamvallen. Elk zinsdeel heeft een aparte naamval. In het Duits bestaan de volgende naamvallen:

1. Het onderwerp staat in de eerste naamval (Nominativ)
2. Het lijdend voorwerp staat in de vierde naamval (Akkusativ)
3. Het meewerkend voorwerp staat in de derde naamval (Dativ)
4. De tweede naamval noemen we de Genitiv en gebruiken we als iets bij iemand of iets hoort (bezit) en na bepaalde voorzetsels.

Mein Freund (2) hat (1 +3) mir (5) das alte Fahrrad seines Vaters (4)
geschenkt (1 + 3).

Bij het lijdend voorwerp is ook de Genitiv (seines Vaters) gebruikt.

Latijn:

Naamvallen:

In het Latijn worden, net als in het Duits, naamvallen gebruikt. Voor iedere functie in de zin heeft het Latijn een aparte naamvalsuitgang. Als de zinnen in het Latijn lastiger worden, kun je daaraan ook vaak snel zien wat bijvoorbeeld het onderwerp of lijdend voorwerp is.

1. Voor het **onderwerp** gebruikt het Latijn de **nominativus**. In het Latijn spreken we in plaats van onderwerp ook vaak over *subject*.
2. Voor het **lijdend voorwerp** gebruikt het Latijn de **accusativus**. In het Latijn spreken we in plaats van lijdend voorwerp ook vaak over *object*.
3. Voor het **meewerkend voorwerp** gebruikt het Latijn de **dativus** (geef-naamval, van het werkwoord *dare*). In het Latijn spreken we in plaats van meewerkend voorwerp ook vaak over *indirect object*.
4. Voor de **bijwoordelijke bepaling** worden vooral voorzetsels gebruikt, gevolgd door een daarbij passende vaste naamval. Dit is regelmatig de *accusativus* (ad, post, ante), maar meestal de *ablativus* (pro, ab, ex, sine). De **ablativus** wordt ook zonder voorzetsel vaak als bijwoordelijke bepaling gebruikt.
5. Voor het weergeven van bezit, wat in het Nederlands tot de **bijvoeglijke bepaling** wordt gerekend, gebruikt het Latijn de **genitivus**. We vertalen die naamval in het Nederlands meestal met het woordje 'van' ervoor. Dit leren we echter pas tegen het einde van het jaar.
6. Het Latijn gebruikt in enkele gevallen een aparte aanspreekvorm, de **vocativus**. Dat is specifiek voor het Latijn en wordt niet in dit boekje behandeld.

De zinnen lopen geleidelijk op in moeilijkheidsgraad. We krijgen er steeds iets meer naamvallen bij. We beginnen met zinnen met alleen een onderwerp (*nominativus*), persoonsvorm en bijwoordelijke bepaling. De persoonsvorm staat meestal achteraan! Bijvoorbeeld: Neptunus saepe in mari est.

persoonsvorm/gezegde: est

onderwerp: Neptunus (wie is?)

bijwoordelijke bepaling: saepe ('vaak', overig materiaal: wanneer?), in mare ('in de zee', overig materiaal: waar?)

In het Latijn kan het onderwerp in het werkwoord verstopt zitten: Saepe in mari est.

Daarna volgt het lijdend voorwerp (*accusativus*):

Statim deus puellam amat.

persoonsvorm/gezegde: amat

onderwerp: deus (wie is verliefd op?)

lijdend voorwerp: puellam (op wie is de god verliefd?)

bijwoordelijke bepaling: statim ('meteen', overig materiaal: wanneer?)

Daarna volgt ook het meewerkend voorwerp (*dativus*):

Vobis praemium dare cupio.

persoonsvorm: cupio

onderwerp: 'ik', in de persoonsvorm cupi-o (de -o geeft aan dat het om 'ik' gaat)

gezegde: dare cupio

lijdend voorwerp: praemium (wat wil ik geven?)

meewerkend voorwerp: vobis (aan wie wil ik een beloning geven?)

bijwoordelijke bepaling: afwezig

In de tweede helft van het jaar komen we ook de bijwoordelijke bepaling zonder voorzetsel (in de *ablativus*) tegen, net als de bijvoeglijke bepaling in de *genitivus*. Een voorbeeld:

In Italia Aeneas auxilio deorum urbem novam Troianis condere debet.

persoonsvorm: debet

onderwerp: Aeneas (wie moet?)

gezegde: condere debet

lijdend voorwerp: urbem novam (wat moet Aeneas stichten?)

meewerkend voorwerp: Troianis (voor wie moet Aeneas een nieuwe stad stichten?)

bijwoordelijke bepaling: in Italia (overig materiaal: waar?), auxilio deorum ('met hulp van de goden', overig materiaal: hoe?)

bijvoeglijke bepaling: deorum is een *genitivus*, een bijvoeglijke bepaling die informatie geeft over *auxilio*: 'hulp VAN de goden'

2 Woordsoorten ('Benoemen' ('taalkundig ontleden'))

Iedere taal bouwt zinnen op uit verschillende soorten woorden. Je hebt op de basisschool waarschijnlijk de meeste van deze *woordsoorten* al leren kennen voor het Nederlands. Maar ook in andere talen komen (de meeste van) deze woordsoorten voor. Hieronder vind je de belangrijkste van deze woordsoorten op een rijtje, met steeds eerst voorbeelden in het Nederlands, gevolgd door voorbeelden uit de moderne vreemde talen en het Latijn.

Werkwoorden (ww) zeggen wat iets of iemand doet, al is dat niet bij ieder werkwoord zo duidelijk. Je kunt een werkwoord *vervoegen*, dat wil zeggen, in andere vormen zetten.

Nederlands: lachen, spelen, breken, kunnen, worden, zijn

Het hele werkwoord eindigt meestal op –en. Voorbeeld van vervoegingen:

spelen, speel, speelt, speelde, gespeeld, spelend.

Engels: In het Engels heb je regelmatige en onregelmatige werkwoorden. Regelmatige werkwoorden hebben een vaste vervoegingsuitgang in de tegenwoordige en verleden tijd. Voor de tegenwoordige tijd kan dit een –s zijn of helemaal niets en voor de verleden tijd is dit de –ed. Bij onregelmatige werkwoorden wijken de uitgangen af.

Frans: Verbes: Er zijn verschillende groepen werkwoorden, de grootste groep eindigt als infinitief op –er.

Voorbeeld van vervoeging in de présent (o.t.t.): stam maken: -er wegstrepen, daarachter komen vaste uitgangen, namelijk : je + e, tu + es, il/elle/on + e, nous + ons, vous + ez, ils/elles + ent

Duits: Het hele werkwoord eindigt meestal op –en of –n. Regelmatige werkwoorden hebben een vaste vervoegingsuitgang. Voorbeelden hiervan zijn: ich spieleu, du spielst, ihr spielt. Bij onregelmatige werkwoorden wijken de uitgangen af.

Latijn: In de woordenlijst staat altijd het hele werkwoord vermeld (*infinitivus*), die meestal op –re eindigt: vocare, terrere, audire, ducere, esse, posse. Het werkwoord heeft vaste uitgangen voor de verschillende personen, geplaatst achter de stam van het werkwoord (zonder de –re): -o/m, -s, -t, -mus, -tis, -nt. Bij onregelmatige werkwoorden wijkt dit soms af.

Zelfstandige naamwoorden (zn) noemen een mens, dier, plant of ding. Je kunt ze in het meervoud zetten: plant – planten, huis – huizen. In het Duits en Latijn bestaan er ook nog aparte vormen voor de verschillende naamvallen (functies in de zin). Zie voor de functies van de zinsdelen eerder in dit boekje, pagina 3.

Een zelfstandig naamwoord in een andere vorm zetten heet *verbuigen* (alleen bij werkwoorden spreken we van vervoegen).

Nederlands: leraar, Max, luipaard, roos, voordeur, Nijmegen.

Meestal kun je voor een zelfstandig naamwoord ‘de’, ‘het’ of ‘een’ zetten (het hok, een hok).

Engels: In het Engels heet een zelfstandige naamwoord een Noun. Voor het zelfstandig naamwoord kun je een lidwoord plaatsen (the, a of an).

Frans: Substantif: mannelijke en vrouwelijke zelfstandige naamwoorden: homme, femme.

Duits: Mann, Ball, Wohnung, Schule, Ursula, Berlin.

In het Duits noemen we een zelfstandig naamwoord Substantiv. Voor het zelfstandig naamwoord kun je een lidwoord plaatsen (der, das, die, ein, eine).

Latijn: deus, Iupiter, equus, rosa, ianua, Roma.

In het Latijn noemen we een zelfstandige naamwoord ook wel *substantivum*.

In vreemde talen kun je natuurlijk ook proberen om 'de', 'het' of 'een' voor (de vertaling van) het woord te zetten.

Lidwoorden (de, het, een) horen bij een zelfstandig naamwoord. 'De' en 'het' worden gebruikt als we weten over wie/wat er gesproken wordt (*bepaald lidwoord*), 'een' als we dat niet weten (*onbepaald lidwoord*).

Nederlands: de bank, het kind, een huis.

Engels: Net zoals in het Nederlands kun je in het Engels met lidwoorden (articles) aangeven of je spreekt over iets specifiek (de, het = **the**) of iets algemeen, niet specifiek (een = **a/an**). Daarnaast moet je weten wanneer je **a** en wanneer je **an** gebruikt. Zoals *an apple*, *an hour*, *a camera* en *a mother*. *A* wordt gebruikt als het woord dat volgt begint met een medeklinkerklank. *An* wordt gebruikt als het woord dat volgt begint met een klinkerklank.

Frans: Article défini (bepaald lidwoord) : mannelijk enkelvoud: le/l', meervoud: les; vrouwelijk enkelvoud: la/l', meervoud: les
article indéfini (onbepaald lidwoord): mnl.enk.: un, meervoud: des; vrwl.enk.: une, meervoud: des

Duits: In het Duits zijn er bepaalde en onbepaalde lidwoorden. Er is een mannelijk, vrouwelijk en onzijdig lidwoord (der, die, das). Het zelfstandig naamwoord geeft aan welke van de drie gebruikt dient te worden. De onbepaalde lidwoorden zijn ein en eine, afhankelijk van het geslacht van het zelfstandig naamwoord.

Latijn: Het Latijn heeft geen lidwoorden (het klassieke Grieks trouwens wél). Bij het vertalen van een Latijnse tekst moet je die dus zelf aanvullen. Je moet daarbij goed kijken of je al weet over wie of wat er gesproken wordt of niet. Zo kun je bepalen of je in het Nederlands een bepaald of een onbepaald lidwoord moet aanvullen.

Iupiter deus est. Deus in Olympo habitat.

Iupiter is een god. DE god (= Iupiter) woont op de Olympus.

Romani multos deos habent. Deus in Olympo habitat.

Romeinen hebben veel goden. EEN god (we weten niet welke!) woont op de Olympus.

Persoonlijk voornaamwoord (pers.vnw) duidt iets of iemand aan. Ook persoonlijke voornaamwoorden komen in verschillende vormen voor. Net als bij het zelfstandig naamwoord kun je ze *verbuigen*.

Nederlands:

Een vriend van jou gaf mij deze skeelers, maar ik vind ze niet zo mooi.

Hieronder staan de persoonlijke voornaamwoorden in schema. We noemen 'ik' bijvoorbeeld een 1^e persoon enkelvoud en 'jullie' een 2^e persoon meervoud.

		onderwerp	geen onderwerp
enkelvoud	1	ik	mij/me
	2	jij/je	jou/je
		u	u
	3	hij	hem
		zij/ze	haar/ze
		het	het

meervoud	1	wij/we	ons
	2	jullie	jullie
		u	u
	3	zij/ze	hun/hen/ze

Engels: Personal Pronouns:

Subject Pronouns	Object Pronouns
I	Me
You	You
He	Him
She	Her
It	It
We	Us
They	Them

Frans:

			ond	bezit	meew v	lijd v
enkelv	1	ik	je	mon,ma,mes	me	me
	2	jij/je	tu	ton,ta,tes	te	te
	3	hij	il	son,sa,ses	lui	le
		zij/ze	elle	son,sa ses	lui	la
		men	on			
		het	ce			
meerv	1	wij/we	nous	notre,notre,nos	nous	nous
	2	jullie	vous	votre,votre,vos	vous	vous
		u	vous	votre,votre,vos	vous	vous
	3	zij/ze (m)	ils	leur,leur,leurs	leur	les
		zij/ze (v)	Elles	Leur,leur,leurs	leur	les

Duits: Ich schenke dir ein Buch.

Persoonlijk voornaamwoorden kunnen in het Duits veranderen, dit hangt samen met de functie in de zin. Het schema van persoonlijk voornaamwoorden vind je hieronder:

1e nv	ich	du	er	es	sie	wir	ihr	sie	Sie
4e nv	mich	dich	ihn	es	sie	uns	euch	sie	Sie
3e nv	mir	dir	ihm	ihm	ihr	uns	euch	ihnen	Ihnen

Latijn: Het Latijn kent voor elke naamval (functie in de zin) een aparte vorm voor het persoonlijk voornaamwoord (*pronomen personale*). We leren ze in de loop van dit jaar geleidelijk aan kennen. Zie voor de functies van de zinsdelen: pagina 6.

		Pronomen personale					
			ond.	bezit	meew v	lijd v	bijw. b
enkelv	1	ik	ego	(mei)	mihi	me	me
	2	jij/je	tu	(tui)	tibi	te	te
		u	tu	(tui)	tibi	te	te
	3	hij	is	eius	ei	eum	eo
		zij/ze	ea	eius	ei	eam	ea
		het	id	eius	ei	id	eo
meerv	1	wij/we	nos	nostrum	nobis	nos	nobis
	2	jullie	vos	vestrum	vobis	vos	vobis
		u	vos	vestrum	vobis	vos	vobis
	3	zij/ze (m)	ei	eorum	eis	eos	eis
		zij/ze (v)	eae	earum	eis	eas	eis
		ze (ding)	ea	eorum	eis	ea	eis

Het Latijn heeft geen aparte beleefdheidsvorm voor 'u'. Wel zijn er in het meervoud aparte vormen om mannen, vrouwen en dingen aan te duiden.

Bijvoeglijke naamwoorden (bn) zeggen iets van een zelfstandig naamwoord.

Nederlands: Meestal staat een bijvoeglijk naamwoord direct vóór het zelfstandig naamwoord. Maar soms staat het achter het zelfstandig naamwoord waar het iets van zegt: de ijzeren deur, een heel dure auto; het schip was erg roestig.

Engels: In het Engels staat het bijvoeglijk naamwoord (adjective) altijd voor het zelfstandig naamwoord. Een bijvoeglijk naamwoord beschrijft iets of iemand. Het zegt iets over het zelfstandig naamwoord. A **red** car. **Red** zegt iets over **car**. Ook in het Engels zijn zinnen mogelijk als: The **car** is **red**.

Frans: Regel: zelfstandig naamwoord (adjectif) staat achter het zelfstandig naamwoord. Er zijn uitzonderingen, bijvoorbeeld: grand, petit, jeune, joli, bon, beau, nouveau, premier, dernier, haut. Wat vorm betreft richten ze zich naar het zelfstandig naamwoord (mnl./vrwl./enk./meerv.)

Duits: In het Duits staat het bijvoeglijk naamwoord (Adjektiv) altijd voor het zelfstandig naamwoord. Het bijvoeglijk naamwoord krijgt een uitgang, afhankelijk van de naamval.

Voorbeelden: das grüne Kleid, einer schönen Wohnung

Latijn: In het Latijn staat een bijvoeglijk naamwoord meestal direct voor óf achter het zelfstandig naamwoord waar het bij hoort, maar er kunnen ook andere woorden tussen staan. In het Latijn kun je dan naar de vorm van het bijvoeglijk naamwoord kijken om snel te zien waar het bij hoort, maar dat leren we pas in de tweede klas.

deus magnus, locus obscurus, iratus rex

In het Latijn noemen we een bijvoeglijk naamwoord *adiectivum*.

Voorzetsels (vz) geven meestal een plaats aan (in, op, naast, bij, tussen, voor), een tijd (gedurende, onder, tijdens, in, voor, na, sinds) of een reden (vanwege, wegens, om, door) en staan voor een zelfstandig naamwoord of persoonlijk voornaamwoord:

 Nederlands: in Arnhem (plaats); onder de les (tijd); wegens een ongeluk (reden); bij hem, na haar

Engels: Voorzetsels (prepositions) zijn korte woorden die een relatie aangeven tussen verschillende woorden in de zin. Die relatie kan zijn:

- Plaats: *Waar?*
The glass is **on** the table. – Het glas is op de tafel
- Richting: *Waarheen?*
They cycled **from** Paris **to** Lyon. – Ze fietsten van Parijs naar Lyon.
- Tijd: *Wanneer?*
School starts **at** 8:20. – De school begint om 8:20.

Frans: préposition: à (in, naar) Spijkenisse, pendant (tijdens) le cours, derrière (achter) l'hôtel

Duits: Een voorzetsel zorgt in het Duits voor een verandering van de naamval. Voorbeelden:

Der Zug ist groß – Er fährt **mit dem** Zug nach Deutschland.

Latijn: Voorzetsels in het Latijn hebben meestal een vaste naamval bij zich, die in de woordenlijst vermeld staat (bijvoorbeeld *ad+acc.*). Maar bij het vertalen is de regel eenvoudig: het woord achter een voorzetsel hoort er altijd bij en kun je als één woordgroep afbakenen.

in Olympo, ad regiam, per insulam, inter deos, post multos annos, cum deis, ad eum, ante eam, post me, *let op:* mecum = cum me, tecum = cum te

In het Latijn noemen we een voorzetsel ook wel een *prepositie*.

Bijwoord: Bijwoorden (bijw) zijn woorden die een werkwoord, een ander bijwoord, een hele zin of soms een zelfstandig naamwoord nader bepalen. Dat wil zeggen dat ze meer informatie geven over het woord waar ze bij horen. Meestal geven ze aan *wanneer*, *hoe* of *waar* iets gebeurt. Er zijn ook andere soorten. Ze veranderen nooit van vorm.

Nederlands: voorbeelden

- bijwoorden van graad: heel, zeer, nogal, enigszins, hartstikke
- bijwoorden van plaats/richting: waarheen, hier, elders, ginds, opzij
- bijwoorden van tijd: wanneer, morgen, vandaag, gisteren, binnenkort, onlangs
- aanwijzende bijwoorden: daar, hier, nu
- onbepaalde bijwoorden: ergens, nergens, nooit, altijd
- vragende bijwoorden: waar, wanneer, hoe

Het regent vaak, ik zie hem daar, vandaag gaan we weer naar school

Engels: In het Engels vertellen bijwoorden (adverbs) iets over een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord. De meeste bijwoorden worden gemaakt door -ly achter het bijvoeglijk naamwoord te zetten. Er zijn ook uitzonderingen zoals:

good	→	well
hard	→	hard
fast	→	fast
late	→	late
early	→	early

Frans: adverbe: exemples: heel/zeer = très, morgen = demain, hier is/hier zijn: voici, wanneer = quand

Duits: Voorbeelden: immer (altijd), oft (vaak), gestern (gisteren), ziemlich (tamelijk)

Latijn: semper (altijd - WANNEER), valde (zeer, erg – HOE/GRAAD), ibi (daar – WAAR), saepe (vaak), numquam (nooit), hic (hier), paulatim (geleidelijk).

In het Latijn noemen we een bijwoord ook wel een *adverbium*.

Voegwoord: Voegwoorden (voegw) verbinden meerdere zinnen aan elkaar. Het gaat om nevenschikkende voegwoorden als 'en', 'maar', die twee zinnen naast elkaar zetten, maar ook om onderschikkende voegwoorden als 'omdat', 'toen', 'hoewel', 'als', woorden die een zogenoemde bijzin inleiden. In latere jaren komen we hier uitgebreider op terug.

Twee voorbeelden in het Nederlands:

Daan vindt Frans leuk, maar Olivier vindt biologie veel leuker. (nevenschikkend)

Olivier vindt biologie leuker dan Frans, omdat hij daar proeven mag doen. (onderschikkend)

Voor dit jaar is het van belang om te zien dat voegwoorden, net als komma's, zinnen opsplitsen in kleinere deelzinnen. Die deelzinnen vormen op zichzelf allemaal volledige zinnen die je kunt ontleden, zoals op de volgende bladzijden wordt uitgelegd.

Pas wel op: soms staat een bijzin middenin een hoofdzin. In het Nederlands gebeurt dat niet vaak, maar in het Latijn bijvoorbeeld wel. Een deelzin is pas af als hij een eigen gezegde heeft!

Een voorbeeld in het Nederlands. De gezegdes zijn onderstreept:

Hieronder, als je verder leest, kun je informatie vinden over het ontleden van zinnen.

De zin die begint met 'hieronder' krijgt pas na de bijzin een gezegde, namelijk 'kun vinden'. Deze zin bestaat uit twee losse deelzinnen, die in deze volgorde makkelijker te herkennen zijn: Hieronder kun je informatie vinden over het ontleden van zinnen, als je verder leest.

Een voorbeeld in het Latijn:

Ceres, postquam Pluto filiam rapuit, valde tristis erat.

Ceres valde tristis erat, postquam Pluto filiam rapuit.

(Ceres was erg verdrietig, nadat Pluto haar dochter had geroofd.)

Hiervoor worden in de andere talen voor dit moment nog geen voorbeelden gegeven.

Werkwoordsvormen:

Hieronder vind je een aantal vervoegingen van het werkwoord. Hiervoor worden bij de verschillende talen ook vaak verschillende termen gebruikt, die je moet kunnen begrijpen en toepassen. Om te laten zien dat we het bij de verschillende talen toch eigenlijk over dezelfde zaken hebben, hieronder een kort overzicht van een aantal belangrijke vormen. De bijzonderheden van de vormen komen bij de individuele talen nader aan de orde.

Het hele werkwoord

Nederlands: (ook wel 'onbepaalde wijs'): *lopen, kunnen, rennen, denken, willen, zijn*

Eindigt meestal op –en.

Engels: Infinitive: *to play, to walk, to read, to be.*

Frans: Infinitif. Grootste groep regelmatige werkwoorden eindigt op – *er*, exemple: *donner* (geven), *regarder* (kijken/kijken naar)

Duits: Infinitiv: *spielen, gehen, wohnen, machen, haben, sein.*
Het hele werkwoord eindigt meestal op –en.

Latijn: infinitivus: *habitare, vivere, vocare, terrere, audire, ducere, esse, posse*

Eindigt meestal op –re.

Gebiedende wijs

Nederlands: *luister, kom binnen, meld je aan, wees niet bang*
Meestal de stam van het werkwoord (zonder de –en).

Engels: Als je tegen iemand wilt zeggen dat hij/zij iets moet doen, begin je de zin met het hele werkwoord, maar zonder to.

Op deze manier kun je iemand een aanwijzing, bevel of advies geven of iemand waarschuwen:

Cross Victoria Street.

Sit still, please.

Be quiet, please.

Read that book, please.

Frans: impératif:

Enkelvoud, gebruikt in de vriendschappelijke sfeer: hiervoor wordt de je-vorm (ik-vorm) gebruikt:

Exemple: Regarde, Louise!

Meervoud, als aansporing: hier wordt de nous-vorm (wij-vorm) gebruikt:

Exemple: Regardons ce film! ('laten we deze film bekijken!')

Meervoud: hier wordt de vous-vorm (jullie-vorm) gebruikt:

Exemple: Regardez, Louise et Pierre!

Deze vorm wordt ook als beleefdheidsvorm gebruikt:

Exemple: Regardez, monsieur!

Duits: Imperativ: In het Duits kun je de gebiedende wijs op drie manieren vormen.

- Enkelvoud (vriendschappelijk): We gebruiken in dit geval de ich-vorm, in spreektaal valt de –e aan het eind van het werkwoord vaak weg:

Voorbeeld: Hör(e) zu, Dieter!

Bij enkele sterke werkwoorden met een e in de stam, verandert de klinker in een i/ie

- Meervoud (vriendschappelijk): We gebruiken nu de ihr-vorm

Voorbeeld: Hört zu, Dieter und Klaus!

- Enkelvoud of meervoud (beleefd): We gebruiken hier de Sie-vorm

Voorbeeld: Hören Sie bitte zu, Herr Schneider!

Hören Sie bitte zu, meine Damen und Herren!

Latijn: imperativus

enkelvoud: meestal de stam van het werkwoord (zonder –re): voca, audi, es

meervoud: meestal de stam van het werkwoord +te: vocate, audite, este

Tegenwoordige tijd

Nederlands: onvoltooid tegenwoordige tijd (o.t.t.) ik hoor, jij hoort, hij hoort, wij horen, jullie horen, zij horen

Engels:

Present Simple (tegenwoordige tijd): *I walk, you walk, he/she/it walks, we walk, they walk (to school).*

Present Continuous (tegenwoordige tijd in duurvorm):

De tegenwoordige tijd in duurvorm maak je met een vorm van to be gevolgd door een werkwoord + ing. Deze vorm wordt daarom ook wel de ing-vorm genoemd.

Voorbeeld: I am *waiting* for the bus.

Frans: présent: je donne, tu donnes, il/elle/on/ce donne, nous donnons, vous donnez, ils/elles donnent

Duits: Präsens: ich höre, du hörst, er/sie/es/man hört, wir hören, ihr hört, Sie/sie hören

Latijn: praesens: audio, audis, audit, audimus, auditis, audiunt
(het onderwerp zit 'verstopt' in de persoonvorm)

Verleden tijden:

Nederlands:

- i) onvoltooid verleden tijd: ik hoorde, ik werkte (*zwak*), ik riep, ik zwom (*sterk*)
- ii) voltooid tegenwoordige tijd: ik heb gehoord, ik heb gewerkt (*zwak*), ik heb geroepen, ik heb gezwommen (*sterk*)
- iii) voltooid verleden tijd: ik had gehoord, ik had gewerkt (*zwak*), ik had geroepen, ik had gezwommen (*sterk*)

Engels:

Past Simple (o.v.t.): In de meeste gevallen maak je de verleden tijd door simpelweg -ed achter het werkwoord te zetten: Vb. I *travelled* by bus this morning.

Past Continuous (o.v.t. in duurvorm): Je maakt de verleden tijd in duurvorm met was / were + werkwoord + ing. Vb. I *was calling* my mother when the bus arrived.

Present Perfect (voltooid tegenwoordige tijd):

De voltooid tegenwoordige tijd bestaat uit have / has + voltooid deelwoord. In de meeste gevallen maak je het voltooid deelwoord door -ed aan het werkwoord toe te voegen. Vb: You have worked as a teacher for ten years.

Present Perfect Continuous (v.t.t in duurvorm)

Deze werkwoordstijd bestaat uit have been / has been + werkwoord + ing. Vb: They have been repairing the roof for a whole hour, but it's still leaking!

Past Perfect (voltooid verleden tijd): Je maakt de voltooid verleden tijd met had + voltooid deelwoord. Vb. Tania *had read* her contract before she signed it.

Past Perfect Continuous (v.v.t in duurvorm): Je maakt de voltooid verleden tijd in duurvorm met had been + werkwoord + ing. Vb. I *had been working* for hours when my colleague finally arrived.

Frans:

- i) imparfait: je donnais, tu donnais, il/elle/on/ce donnait, nous donnions, vous donniez, ils/elles donnaient
- ii) passé composé: j'ai donné, tu as donné, il a donné, nous avons donné, vous avez donné, ils ont donné
- iv) plusque parfait: j'avais donné, tu avais donné, il avait donné, nous avions donné, vous aviez donné ils avaient donné.

In het Frans wordt gesproken over regelmatige en onregelmatige werkwoorden. Verschillende groepen werkwoorden worden op verrassende manier manieren vervoegd, maar toch is sprake van vaste uitgangen.

Duits:

- 1) Imperfekt: Bij zwakke, regelmatige werkwoorden hebben we de volgende uitgangen achter de stam:

ich machte

wir machten

du machtest

ihr machtet

er/sie/es/man machte

Sie/sie machten

Als de stam eindigt op een t dan wel een d, voegen we een extra –e toe bij du, er/sie/es/man en ihr (du wartest).

Bij sterke werkwoorden hebben we te maken met klinkerverandering in de verleden tijd. Deze werkwoorden hebben geen vaste regel, ze krijgen allemaal hun eigen vormen/uitgangen.

- 2) Perfekt: ich habe gemacht

Bij zwakke werkwoorden gebruiken we als hulpwerkwoord altijd haben. Om het voltooid deelwoord van een zwak werkwoord te maken, plakken we ge- voor de er/sie/es/man-vorm: ge-macht. Het voltooid deelwoord van een zwak werkwoord eindigt altijd op een t.

Bij sterke werkwoorden gebruiken we als hulpwerkwoord haben óf sein. Sein passen we toe als het werkwoord duidelijk beweging uitdrukt (ich bin geschwommen).

Het voltooid deelwoord van een sterk werkwoord eindigt bijna altijd op –en.

3) Plusquamperfekt: ich hatte gemacht

Het Plusquamperfekt wordt gevormd met de verleden tijd van *haben* of *sein*, gevolgd door het voltooid deelwoord. Deze tijd komt in de praktijk maar erg weinig voor.

Latijn:

- i) imperfectum: vocabam, terrebam, audiebam, ducebam
- ii) perfectum: vocavi ('zwak'), terrui ('sterk'), audivi ('zwak'), duxi ('sterk')
- iii) plusquamperfectum: vocaveram ('zwak'), terrueram ('sterk'), audiveram ('zwak'), duxeram ('sterk')

In het Latijn wordt eigenlijk alleen over woorden met een regelmatige en onregelmatige perfectumstam gesproken, maar het principe lijkt natuurlijk erg op de zwakke en sterke werkwoorden bij Nederlands.

Directe tegenover indirecte rede:

Nog een verschijnsel dat in alle talen voorkomt is het onderscheid tussen directe en indirecte rede. Bij directe rede wordt tussen aanhalingstekens (en vaak ook na een dubbele punt) letterlijk weergegeven wat iemand heeft gezegd. Bij indirecte rede wordt dat gedaan door middel van een ander soort zin, zonder aanhalingstekens. In het Nederlands is dat meestal een 'dat'-zin, maar er zijn meer mogelijkheden.

In de directe rede vind je vaak persoonsvormen van de 1^e en 2^e persoon enkelvoud en meervoud (ik, jij, wij, jullie), daarbuiten meestal vormen van de 3^e persoon enkelvoud en meervoud (hij, zij, ze).

Nederlands:

Indirecte rede:	De leraar zei dat hij trots was op zijn leerlingen.
Directe rede:	De leraar zei: "Ik ben trots op mijn leerlingen."
Indirecte rede:	De leraar vroeg of de leerlingen hun huiswerk gemaakt hadden.
Directe rede:	De leraar vroeg: "Hebben jullie je huiswerk gemaakt?"

Engels:

Indirect Speech: The teacher said that we need to read two books.

Direct Speech: The teacher said: "You need to read two books."

Frans:

Indirecte rede: Le professeur dit qu'il va contrôler les devoirs. (que = dat)

Directe rede: Le professeur demande: << Avez-vous fait vos devors?>>

Het Frans gebruikt <<.....>> in plaats van onze aanhalingstekens.

Duits:

Indirecte rede: Er behauptet, er *sei* nie eingeladen worden

Directe rede: Er behauptet: "Ich *bin* nie eingeladen worden"

Bij de indirecte rede kun je aan de vorm het werkwoord zien dat er geciteerd wordt.

Latijn:

Indirecte rede: Livius narrat Romulum urbem condidisse.

Directe rede: Livius narrat: "Romulus urbem condidit."

(Livius vertelt: "Romulus heeft de stad gesticht.")

Indirecte rede: Marcus rogat, quis Romam condiderit.

Directe rede: Marcus rogat: "Quis Romam condidit?"

("Marcus vraagt: "Wie heeft Rome gesticht.")

In het Latijn wordt de indirecte rede gemarkeerd door de Acl (in plaats van een 'dat'-zin) of, net als in het Duits, door een coniunctivus (vooral bij vragen), stof uit respectievelijk klas 2 en klas 3. In Latijnse teksten zullen we de woorden van iemand daarom voorlopig alleen in de directe rede tegenkomen.

3 Zinsdelen ('(redekundig) ontleden'): Naamwoordelijk gezegde:

Het gezegde zegt iets over het onderwerp van de zin. Je hebt geleerd dat het gezegde bestaat uit de **persoonsvorm plus de andere werkwoorden** die erbij horen. Omdat zo'n gezegde alleen uit werkwoorden bestaat, heet het een werkwoordelijk gezegde (wg).

Voorbeeld: Jessica gaat in de vakantie logeren bij naar nichtje Eline.

pv = gaat

ow = Jessica

wg = gaat logeren

Dit levert een probleem op als je de zin "Jessica is verdrietig" moet ontleden:

pv = is

ow = Jessica

gez = is

Het enige werkwoord van de zin is '**is**', maar dat zegt niets over het onderwerp. De woorden '**is verdrietig**' zeggen samen wél iets over het onderwerp. Het gezegde van de zin is dus: 'is verdrietig'. Maar dit gezegde bestaat **niet alleen uit werkwoorden**, want 'verdrietig' is een bijvoeglijk naamwoord. Daarom heet dit gezegde een **naamwoordelijk gezegde** (ng).

Het naamwoordelijk gezegde bestaat dus uit twee delen:

1 Het **werkwoordelijk deel** is een van de **koppelwerkwoorden**: zijn, worden, blijven, blijken, lijken, schijnen.

2 Het **naamwoordelijk deel** bevat altijd een **naamwoord dat een kenmerk of een eigenschap van het onderwerp geeft**. Dat kan een zelfstandig naamwoord zijn of een bijvoeglijk naamwoord.

Hoe vind je het naamwoordelijk gezegde?

Nederlands:

Noteer de persoonsvorm en het onderwerp en stel daarna de vraag:

Wat + persoonsvorm + onderwerp?

Voorbeeld: **Sint-Nicolaas is stokoud.**

pv = is

ow = Sint-Nicolaas

Wat is Sint-Nicolaas? Antwoord: stokoud; dus: stokoud = naamwoordelijk deel

ng = pv + nw.deel = is stokoud

In deze zin is het werkwoordelijk deel 'is' en het naamwoordelijk deel 'stokoud'.

Het werkwoord 'is' is een vorm van het koppelwerkwoord zijn. Je moet een koppelwerkwoord altijd kunnen vervangen door een ander koppelwerkwoord. Dat kan hier: Sint-Nicolaas is/ wordt / blijft / lijkt / stokoud.

Overigens kan het werkwoordelijk deel uit meerdere werkwoorden bestaan:

Iris zou een beroemde actrice kunnen worden. (ww. deel: zou kunnen worden, nw deel: een beroemde actrice).

Er zit altijd wel een koppelwerkwoord tussen, hier 'worden'.

Let op: in een zin met een **naamwoordelijk gezegde zit nooit een lijdend voorwerp**, maar er kan wel een meewerkend voorwerp in zitten.

Engels:

Werkwoordelijke gezegde (Verb Phrase): She was walking quickly to the mall.

Werkwoordelijk gezegde: was walking.

Naamwoordelijke gezegde (Subject Complement): The students are clever.

Naamwoordelijk gezegde: are clever.

Frans:

Exemple werkwoordelijk gezegde: Pendant les vacances Jessica va loger chez sa cousine Eline.

Exemple naamwoordelijk gezegde: Saint Nicolas est tout vieux.

Duits:

Het naamwoordelijk deel van het gezegde staat in de eerste naamval en wordt evenals in het Nederlands gebruikt bij koppelwerkwoorden.

Voorbeeld:

Er ist ein Lehrer.

‘Ein Lehrer’ staat in de eerste naamval vanwege het koppelwerkwoord.

Latijn:

In het Latijn komt het naamwoordelijk gezegde eveneens voor bij koppelwerkwoorden. Voorlopig zullen we dit alleen (maar wel heel vaak!) met *esse*, ‘zijn’, tegenkomen, later ook met *fieri*, ‘worden’ en *videri*, ‘lijken’, ‘schijnen’.

Hierboven is al vermeld dat het gezegde altijd iets zegt over het onderwerp van de zin. Het naamwoordelijk deel van het gezegde staat daarom ook altijd in de *nominativus*, net als het onderwerp.

Bijvoorbeeld:

Iupiter deus est.

Jupiter is een god.

Hic Pluto rex est.

Hier is Pluto de koning.

Proserpina regina in Tartaro est. Proserpina is de koningin in de onderwereld.

Vos dei estis!

Jullie zijn goden!

BIJLAGEN:

Grammaticale termen in de verschillende talen

Woordsoorten				
Nederlands	Engels	Frans	Duits	Latijn
				
werkwoord	verb	verb	Verb	verbum
zelfstandig naamwoord	noun	substantif	Substantiv	substantivum
lidwoord	article	article	Artikel	<i>bestaat niet</i>
persoonlijk voornaamwoord	personal pronoun	pronomen personale	Personalprono men	pronomen personale
bijvoeglijk naamwoord	adjective	adjectif	Adjektiv	adiectivum
voorzetsels	preposition	préposition	Präposition	prepositie (praepositio)
bijwoord	adverb	adverbe	Adverb	adverbium

Zinsdelen	
Nederlands	Grammaticale benaming
persoonsvorm	finiet werkwoord
gezegde	predicaat
onderwerp	subject
lijdend voorwerp	(direct) object
meewerkend voorwerp	indirect object
bijwoordelijke bepaling	adverbiale bepaling
bijvoeglijke bepaling	attributief

Werkwoords- vormen				
Nederlands	Engels	Frans	Duits	Latijn
				
onbepaalde wijs (hele werkwoord)	infinitive	infinitif	Infinitiv	infinitivus
gebiedende wijs	imperative	impératif	Imperativ	imperativus
onvoltooid tegenwoordige tijd (o.t.t.)	present simple, present continuous (duur)	présent	Präsens	praesens
onvoltooid verleden tijd (o.v.t.)	past simple, past continuous (duur)	imparfait	Imperfekt	imperfectum
voltooid tegenwoordige tijd (v.t.t.)	present perfect, present perfect continuous (duur)	passé composé	Perfekt	perfectum
voltooid verleden tijd (v.v.t.)	past perfect, past perfect continuous (duur)	plus-que- parfait	Plusquam- perfekt	plusquam- perfectum

Klas 1	Latijn	Frans	Engels	Duits
P1	<u>Taalkundig:</u> werkwoord, zelfstandig naamwoord, voorzetsel, bijwoord, lidwoord, persoonlijk voornaamwoord <u>Redekundig:</u> persoonsvorm/gezegde, onderwerp (nominativus), naamwoordelijk deel gezegde, lijdend voorwerp (accusativus), bijwoordelijke bepaling <u>Termen:</u> gebiedende wijs/imperativus, hele werkwoord/infinitivus aanspreekvorm/vocativus, praesens (o.t.t.), directe rede, vervoeging/verbuiging	<u>Taalkundig:</u> Zelfstandig naamwoord Pers. Vnwr Lidwoord Bijwoord <u>Redekundig:</u> Pers.vorm/gezegde Onderwerp Lijd.vw Bijw.bep.	<u>Taalkundig:</u> Werkwoord, Zelfstandig naamwoord, Voorzetsel, Lidwoord, Bezittelijke voornaamwoord, Persoonlijk voornaamwoord, <u>Redekundig:</u> Vervoeging/Verbuiging Regelmatige/Onregelmatige werkwoorden	<u>Taalkundig</u> werkwoorden, zelfstandig naamwoord, persoonlijk voornaamwoord, vragend voornaamwoord, <u>Redekundig</u> - <u>Termen</u> zwakke/sterke werkwoorden, Substantiv, Verben (schwach, regelmäßig) Personalpronomen, Vervoeging/verbuiging
P2	<u>Redekundig:</u> meew. voorwerp (dativus) <u>Termen:</u> imperfectum (o.v.t.), perfectum (v.t.t.) (ook onregelmatig)	<u>Taalkundig:</u> Werkwoorden (ook onregelmatige) Ontkenning Inversie <u>Termen:</u> Présent Vervoeging/verbuiging	<u>Taalkundig:</u> Present Simple, Bijwoorden van Frequentie, Voorzetsels, Enkele, iets, wat, Veel , Dit/Dat/Deze/Die, Voorzetsels <u>Redekundig:</u> Werkwoorden: Like/Love+ werkwoord + -ing	<u>Taalkundig</u> lidwoord <u>Termen</u> Bepaald/onbepaald lidwoord

P3	<u>Redekundig:</u> bijwoordelijke bepaling (met een zelfst. naamwoord in de ablativus) <u>Termen:</u> plusquamperfectum (v.v.t.)	<u>Taalkundig:</u> Voorzetsel + lidwoord Bezittelijk vnwrđ.	<u>Taalkundig:</u> Hulpwerkwoord: Kunnen/Niet kunnen, Werkwoorden: Verleden tijd van <i>to be</i> , Hulpwerkwoord: Konden/ Konden niet, Voorzetsels, Uitdrukkingen van Tijd <u>Redekundig:</u> Onvoltooid Verleden Tijd, O.V.T. – Verbuiging van regelmatige werkwoorden, Onregelmatige Werkwoorden, Voorzetsels	<u>Taalkundig</u> werkwoorden onregelmatig, voltooid deelwoord (van zwak en sterk v meervoudsvormen <u>Termen</u> Perfekt
P4	<u>Taalkundig:</u> voegwoord <u>Redekundig:</u> bijvoeglijke bepaling, genitivus als bijv. bepaling <u>Termen:</u> hoofd- en bijzin, bijwoordelijke bijzin	<u>Taalkundig:</u> v.t.t. delend lidwoord Termen: Passé composé	<u>Taalkundig:</u> Uitdrukkingen van Tijd, Bijwoorden, Voorzetsels, Enkele, iets, wat, Zou graag willen, Voorzetsels, <u>Redekundig:</u> Telbare en Niet-telbare Zelfstandige Naamwoorden	<u>Taalkundig</u> Werkwoorden Geslacht zelfstandig naamwoorden Bezittelijk voornaamwoorden <u>Termen</u> Possessivpronomen

Inhoud

Inleiding.....	2
1 Zinsdelen ('(redekundig) ontleden')	3
De stappen om te ontleden.....	3
Naamvallen:.....	5
2 Woordsoorten ('Benoemen' ('taalkundig ontleden'))	8
Werkwoorden.....	8
Zelfstandige naamwoorden	9
Lidwoorden	10
Persoonlijk voornaamwoord.....	11
Bijvoeglijke naamwoorden	14
Voorzetsels	15
Bijwoord	16
Voegwoord.....	17
Werkwoordsvormen:.....	18
Het hele werkwoord.....	18
Gebiedende wijs	18
Tegenwoordige tijd	20
Verleden tijden:	21
Directe tegenover indirecte rede:.....	23
3 Zinsdelen ('(redekundig) ontleden'): Naamwoordelijk gezegde:	25
BIJLAGEN:.....	28